

СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

SUBJECTS OF EVIDENCE DURING CRIMINAL PROCEEDINGS

Благодир А.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри відновного правосуддя та приватної детективної діяльності
Національний університет водного господарства та природокористування

Благодир С.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри відновного правосуддя та приватної детективної діяльності
Національний університет водного господарства та природокористування

Благодир В.С., к.ю.н.,
адвокат

Стаття присвячена розгляду питань, пов'язаних зі статусом та класифікацією суб'єктів доказування під час кримінального судочинства. Звернена увага на те, що виконання завдань кримінального судочинства, які закріплені в ст. 2 КПК України, значною мірою залежить від чіткої регламентації та правильного застосування норм, які регулюють процесуальний статус суб'єктів кримінального провадження. У статті акцентується увага на тому, що під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності до неї залучаються не лише уповноважені законом органи, а й інші особи. Суб'єкти кримінального процесу мають неоднаковий статус, оскільки виконують різні функції, мають різні повноваження. Тому питання про те, хто з учасників процесуальної діяльності є суб'єктом доказування і на кого покладається цей обов'язок, є досить важливим. Автором наголошується, що дискусійним є питання щодо віднесення до суб'єктів доказування слідчого судді та суду. Особливо актуальним воно стає в умовах сьогодення, коли засада змагальності кримінального процесу набуває нового значення. З урахуванням наукових поглядів зроблено висновок про те, що змагальність у кримінальному процесі полягає у виконанні різними, відокремленими від суду органами і особами, які наділені рівними правами, визначених законодавством протилежних функцій обвинувачення і захисту та в активному дослідженні обставин справи, вирішенні її по суті незалежним судом. Зроблено висновок про те, що Конституційна засада змагальності кримінального процесу жодним чином не заперечує належності слідчого судді та суду до суб'єктів доказування. Однак під час встановлення класифікації суб'єктів доказування слідчого суддю та суд не можна відносити до однієї групи з державними органами і посадовими особами, на яких покладено обов'язок здійснювати доказування. У зв'язку з зазначеним найбільш доцільною є така класифікація суб'єктів доказування: 1) органи і особи, на яких законом покладено обов'язок доказування; 2) особи, які мають право брати участь у процесі доказування; 3) слідчий суддя та суд.

Ключові слова: суд, доказування, суб'єкти доказування, засада, змагальність.

The article deals with issues related to the status and classification of subjects of evidence in criminal proceedings. Attention is drawn to the fact that the implementation of the tasks of criminal proceedings, which are enshrined in Art. 2 of the CPC of Ukraine, largely depends on clear regulation and proper application of the rules governing the procedural status of the subjects of criminal proceedings. The article draws attention to the fact that during the implementation of criminal proceedings, it involves not only the authorities authorized by law, but also other persons. The subjects of the criminal process have different status, because they perform different functions, have different powers. Therefore, the question of which of the participants in the proceedings is the subject of evidence and to whom this duty rests is quite important. The author emphasizes that the issue of classifying the investigative judge and the court as subjects of evidence is debatable. It becomes especially relevant in today's conditions, when the principle of adversarial criminal proceedings is gaining new importance. Taking into account scientific views, it is concluded that adversarial proceedings in criminal proceedings consist in the performance of different, separate from the court, bodies and persons endowed with equal rights, defined by law opposite functions of prosecution and defense and in active investigation of the circumstances of the case. essentially an independent court. It is concluded that the Constitutional Principle of Adversarial Criminal Procedure in no way denies the independence of the investigating judge and the court from the subjects of evidence. However, when establishing the classification of subjects of evidence, the investigating judge and the court cannot be assigned to the same group with state bodies and officials who are obliged to carry out evidence. In this regard, the most appropriate is the following classification of subjects of evidence into: 1) bodies and persons who are required by law to prove; 2) persons who have the right to participate in the process of proving; 3) the investigating judge and the court.

Key words: court, evidence, subjects of evidence, principle, adversarial proceedings.

Вступ. Однією з основних функцій будь-якої демократичної держави є надійна охорона прав та свобод людини.

У нашій державі за останні роки зроблено суттєві кроки на шляху реалізації ідеї правової держави у сфері кримінального судочинства. Зокрема, прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), який набрав чинності 19 листопада 2012 року.

Згідно зі ст.2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Виконання цих завдань значною мірою залежить від чіткої регламентації та правильного застосування норм, які регулюють процесуальний статус суб'єктів кримінального провадження, в тому числі й учасників судового розгляду.

Питанням доказування в судових стадіях кримінального процесу приділяли увагу у своїх працях такі вчені, як М.С. Алексєєв, С.А. Альперт, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, Н.С. Карпов, Є.Д. Лук'янчиков, А.О. Ляш, В.Т. Малиаренко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, П.В. Цимбал, В.П. Шибіко та ін. Однак ступінь наукової розробленості проблеми доказування в судових стадіях кримінального процесу все ще не достатньо високий. Це приводить до того, що під час судового розгляду допускаються помилки, які впливають на якість прийнятих судових рішень.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження окремих питань, що стосуються статусу суб'єктів доказування в судових стадіях, та формулювання авторської позиції щодо вирішення наявних теоретичних і практичних питань.

Результати дослідження. У юридичній літературі звертається увага на те, що у сферу процесуального доказування залучається велике коло осіб і уповноважених законом органів. Але вони мають неоднаковий статус, оскільки виконують різні функції, мають різні повноваження. Тому питання про те, хто з учасників процесуальної діяльності є суб'єктом доказування і на кого покладається цей обов'язок, є досить важливим [1, с. 151].

Висловлювалася думка (на нашу думку, без відповідної аргументації), що суб'єктами доказування, тобто учасниками процесу, які здійснюють доказову діяльність, є лише органи досудового розслідування і суд [2].

Окремі автори виділяють тільки одну групу суб'єктів доказування – це органи дізнання, слідчий, прокурор і суд за участі інших суб'єктів кримінально-процесуальних відносин [3, с. 52].

Інші поділяють суб'єктів доказування на: а) службові особи правоохоронних органів, які зобов'язані висувати версії, збирати, перевіряти, оцінювати й використовувати докази: слідчий, керівник органу досудового розслідування, оперативні й інші підрозділи правоохоронних органів, прокурор – відповідно до наданої компетенції; б) зацікавлені особи – учасники кримінального провадження, які мають право брати участь у доказуванні: підозрюваний, обвинувачений, захисник, їх законний представник, потерпілий та інші суб'єкти, заінтересовані у результатах вирішення кримінального провадження [4, с. 52].

Однак більшість авторів виділяють дві групи суб'єктів. Перша – державні органи і посадові особи, на яких покладено обов'язок здійснювати доказування. Друга – особи, які мають право брати участь у процесі доказування [1, с. 151; 5, с. 56; 6, с. 83; 7, с. 46; 8, с. 137; 9, с. 24].

Вітчизняні науковці слушно зауважували, що в КПК України 1960 року питання поняття та класифікації учасників кримінального процесу, кола суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, в тому числі і суб'єктів доказування, не були чітко визначені [5, с. 55; 9, с. 76]. Було передбачено лише роз'яснення такого терміну, як «учасники процесу». Такими, відповідно до пункту 8 ст. 32, визначалися: обвинувачений, підозрюваний, захисник, а також потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники [10].

У новому КПК введені такі терміни, як «сторони кримінального провадження», «учасники кримінального провадження» та «учасники судового провадження».

Статтею 3 КПК передбачено, що сторонами кримінального провадження з боку обвинувачення є: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданний, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (п. 19 ч. 1).

Згідно з п. 25 ч. 1 цієї статті учасники кримінального провадження – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, поняттий, засталодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник. А п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК встановлено, що учасники

судового провадження – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, представник персоналу органу пробації, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, а також інші особи, за клопотанням або скаргами яких у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється судове провадження.

Однак питанням, яке постійно дискутується серед учених, є віднесення до суб'єктів доказування слідчого судді та суду.

Особливо актуальним воно стає в умовах сьогодення, коли засада змагальності кримінального процесу набуває нового значення. Ця засада також була зафіксована і у КПК 1960 року. Однак вона трактувалася по-іншому. Наприклад, на суд покладалася обов'язок збирання доказів, а участь такої сторони, як прокурор, не завжди визнавалася обов'язковою. Розширення демократичних засад українського кримінального процесу дає змогу по-новому підійти до трактування змагальності.

Слід зазначити, що окремі вчені ставляться до широкого застосування засади змагальності скептично і навіть стверджують, що ця засада вступає в протиріччя з засадою об'єктивності, повноти і всебічного дослідження обставин справи [11, с. 42; 12, с. 24]. Така позиція, на наш погляд, не є достатньо обгрунтованою.

Кримінальний процес України за своєю природою є змішаним. У ньому поєднуються риси змагального та розшукового процесу. Дія різних форм процесу на різних стадіях суттєво відрізняються. Саме тому під час досудового провадження і в судових інстанціях засада змагальності має абсолютно іншу дію. У статті 129 Конституції закріплено положення про те, що судочинство в Україні здійснюється на основі змагальності і рівноправності сторін [13].

Істотних відмінностей у визначенні суті змагальності серед правників немає.

Наприклад, В. Шибіко визначає змагальність у судовому процесі як одну з основних засад цивільного і кримінального судочинства, що означає таку побудову судового процесу, яка дозволяє всім особам – учасникам певної справи обстоювати свої або представлені ними права та законні інтереси, свою позицію у справі. У кримінальному процесі змагальність судового процесу полягає у тому, що в судовому засіданні ведуть між собою процесуальний спір дві сторони: сторона обвинувачення і сторона захисту [14, с. 626].

В. Тертишник вважає, що змагальність – це така побудова процесу, за якої заінтересовані сторони, сторони обвинувачення та захисту мають рівні можливості для відшукування істини та відстоювання своїх тверджень або оспорювання тверджень іншої сторони, функції обвинувачення і захисту відокремлені від правосуддя і розслідування, під час розгляду справи в суді функції обвинувачення, захисту і вирішення справи не можуть покладатися на один і той самий орган чи на одну і ту саму особу, обвинувачений може здійснювати свій захист як самостійно, маючи всі права щодо дослідження доказів, так і з допомогою захисника, правосуддя здійснюється судом, з додержанням принципу гласності та інших засад судочинства [15, с. 102–103].

Інші вітчизняні процесуалісти зауважують, що в КПК чітко встановлено зміст і механізм здійснення змагальності, яка гарантується конкретними визначеннями і приписами, серед яких слід особливо відзначити такі: однозначно розмежовуються функції обвинувачення, захисту і вирішення справи; дослідження доказів здійснюється двома протилежними сторонами обвинувачення і захисту; сторони в процесі рівні в правах; суд не є стороною у справі, він керує процесом розгляду кримінальної справи і на основі незалежності від сторін, об'єктивності та неу-

передженості вирішує справу; суд забезпечує повноцінну змагальність сторін створенням необхідних умов для виконання ними їх процесуальних обов'язків і надання їм прав [16, с. 50–51].

Основні положення засади змагальності закріплено в 22 КПК, якою передбачено: «Кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом.

Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом.

Під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу.

Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення у суді здійснюється прокурором. У випадках, передбачених цим Кодексом, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником.

Захист здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником.

Суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків».

Проаналізувавши зміст засади змагальності, можна зробити висновки, що її суть полягає у тому, що у судовому засіданні процесуальний спір ведуть між собою дві сторони – обвинувачення та захист, а суд має зробити офіційні висновки щодо вагомості й об'єктивності поданих доказів та законності їх отримання. Ці висновки повинні бути покладені в основу судового рішення, прийнятого по суті справи.

Тому, на нашу думку, змагальність у кримінальному процесі полягає у виконанні різними, відокремленими від суду органами і особами, які наділені рівними правами, визначених законодавством протилежних функцій обви-

нування і захисту та в активному дослідженні обставин справи, вирішенні її по суті незалежним судом.

Слід погодитися з ученими, які вважають, що під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях слідчий суддя та суд реалізують свою участь у процесі доказування шляхом безпосереднього дослідження доказів у судовому засіданні. Наявність у їхніх діях такого елемента доказування, як оцінка доказів, на підставі якої і приймається будь-яке рішення у справі, відносить їх до суб'єктів доказування [7, с. 47; 17, с. 119; 18, 165].

Висновки. Таким чином, Конституційна засада змагальності кримінального процесу жодним чином не заперечує належності слідчого судді та суду до суб'єктів доказування.

Однак під час встановлення класифікації суб'єктів доказування слідчого суддю та суд не можна відносити до однієї групи з державними органами і посадовими особи, на яких покладено обов'язок здійснювати доказування. Суд є самостійним суб'єктом доказування, тому що його повноваження в цій сфері абсолютно відрізняються від повноважень інших суб'єктів доказування. У зв'язку з зазначеним вважаємо, що найбільш доцільною є така класифікація суб'єктів доказування: 1) органи і особи, на яких законом покладено обов'язок доказування (слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор та в установлених законом випадках – потерпілий); 2) особи, які мають право брати участь у процесі доказування (підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач); 3) слідчий суддя та суд.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ляш А.О. Кримінальний процес (загальна частина) : навчальний посібник ; Відкр. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», Ін-т дистанц. навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2006. 224 с.
2. Доказування Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%83%D0%B2%D0%> (дата звернення: 01.11.2021).
3. Тертышник В. М. Теория доказательств: Учебное издание / В.М. Тертышник, С.В. Слинко. Харьков : Арсис, 1998. 256 с.
4. Суб'єкти доказування у кримінальному провадженні Актуальні проблеми кримінального процесу. URL: https://pidru4niki.com/1580011961671/pravo/subyekti_dokazuvannya_kriminalnomu_provadzhenni (дата звернення: 01.11.2021).
5. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. / Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Київ : «Либідь», 1999. 536 с.
6. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. 2-е изд., доп. Казань : Издательство Казанского университета, 1976. 204 с.
7. Грошевий Ю.М. Докази і доказування у кримінальному процесі / Ю.М. Грошевий, С.М. Стахівський. Київ : КНТ, 2006. 272с.
8. Ляш А.О. Докази і доказування в кримінальному судочинстві : Навч. посібник / А.О. Ляш, С.М. Стахівський. Відкр. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ : Університет «Україна», 2005. 216 с.
9. Галаган В.І. Суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності на досудових стадіях процесу. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. № 3. С. 76-